

BØRNETEGNINGER EN UDTRYKSMÅDE VI KAN LÆRE AT FORSTÅ

Børns tegninger er en dør på klem til deres tanker, drømme, ønsker og fantasier – til deres opfattelse af verden. I børnepsykologien har man længe brugt børns tegninger som et middel til at forstå noget af det, der rører sig i barnesindet. Gennem tegninger kan børn udtrykke, om de er glade, kede af det, vrede, syge eller har det godt. Og ikke sjældent udtrykker de en viden, som de voksne ikke vidste, de havde. Psykolog på Rigshospitalets børneafdeling, Anne Jacobsen, forfatter til bogen »Kan man dø om nat-ten?«, fortæller om børnetegninger og »tolker« tegninger fra børn, som hun har været tæt på.

Børn har nok altid tegnet, også før vor tids blyanter og spritfarver blev opfundet. Måske har de tegnet med en pind i strandens fugtige sand, eller med en kalksten på klippen, for evnen til at tegne findes spontant hos alle børn. Det er lige så naturligt for dem som at bruge ord. At tegne er en af børns måder at »fortælle« på.

Alle børn kan tegne

»Alle børn kan tegne« hedder en lille bog om børns tegneudvikling skrevet af Ruth Højbjerg-Pedersen. Og børn ikke blot kan tegne, de gør det. Dagligt produceres tegninger i store mængder verden over. Det er naturligvis ikke alle børn, der gør lige meget brug af denne måde at udtrykke sig på, og der er vel også børn, som slet ikke tegner, men det skyldes så mangel på muligheder af en eller anden grund. Her i landet, hvor papir, farver og blyanter vist må betegnes som obligatorisk udstyr hvor børn færdes, og med en almindelig forståelse for børns behov for frie aktiviteter, er et barn, der aldrig har tegnet en ret umulig tanke.

Hvorfor tegner børn?

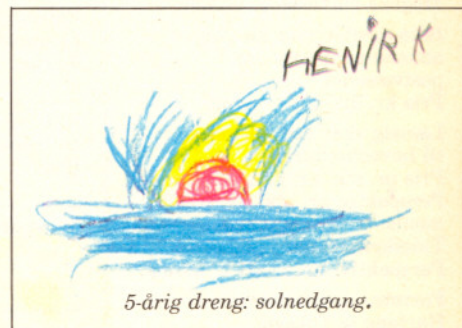
Når børn tegner, betragtes det oftest som leg og fritidsbeskæftigelse, og det er det også, men det er meget mere end det. Vi voksne skelner mellem leg og arbejde, mellem fritid og arbejdsdag, en sådan skelnen findes ikke i barnets verden, her er legen barnets arbejde, og arbejde er leg. Gennem legen lærer børn om den verden de lever i, lærer om sig selv og deres muligheder. Gennem legen får børnene en hjælp til at finde orden og struktur i den ydre verden, såvel som i deres personlige indre verden.

Børns tegninger er ligesom deres frie aktiviteter iøvrigt et middel til at opnå viden og indsigt. Det er også en måde hvorpå de fortæller om, hvad der optager dem, hvilke begivenheder der gør indtryk på dem, hvordan de netop nu opfatter sig selv og deres verden. Gennem tegninger kan børn give udtryk for følelser, som de måske endnu ikke er i stand til at omsætte i ord.

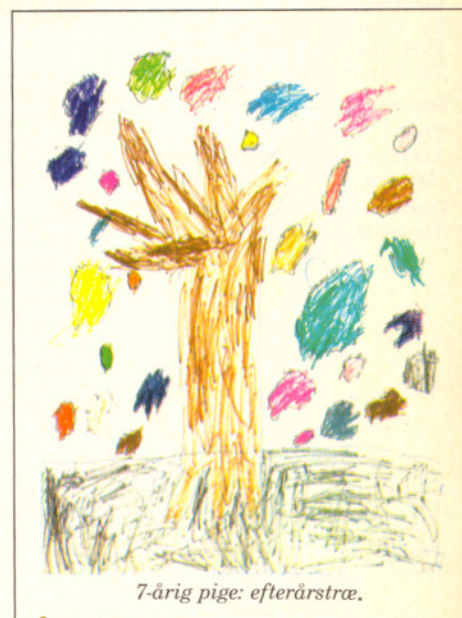
Børns tegninger kan ikke uden videre sammenlignes med voksne kunstneres bevidste arbejde. Børn arbejder spontant, deres måde at udtrykke sig på i tegninger er ubevidst. Det er en udtryksform, der hører barndommen til.

En engel. Tegnet af 4-årig dreng.

5-årig dreng: solnedgang.

7-årig pige: efterårstræ.

Cand. psyk.
Anne Jacobsen

Interessen for børnetegninger

Skønt børn tilsyneladende altid har tegnet, så er interessen for deres tegninger af forholdsvis ny dato. Så sent som i 1887 skrev den franske kunsthistoriker *Corrado Ricci* som den første en lille bog om børnetegninger, men siden er litteraturen om emnet stadig vokset.

Interessen for børnetegninger må ses i lyset af udviklingen inden for børnepsykologien, hvor man hurtigt indså at børns spontane tegninger er et middel til forståelse af meget af det, der foregår i barnesindet. At tegningerne er en dør på klem til børns tanker, drømme, ønsker og fantasier, til deres opfattelse af den verden de lever i. Psykologien har taget børnetegninger til sig, som hjælp ved vurdering af et barns intellektuelle udviklingstrin og emotionelle problemer, som terapeutisk middel i behandling af børn med psykiske vanskeligheder, og til undervisningsbrug af voksne, der skal beskæftige sig med børn og derfor lære om deres fysiske og psykiske udvikling.

Det er ikke blot psykologien der interesserer sig for børns tegnerier. Pædagogers interesse har ikke været mindre, de har i høj grad bidraget til belysning af den betydning barnets spontane aktiviteter har. Børnetegninger har også interesse for kunst- og kulturhistorikere. Udstillinger af børnetegninger ses med mellemrum, senest den her i maj 1979 netop afsluttede på Glyptoteket i København med titlen »Livets træ«. *Sylvia Lindström*, svensk Red Barnet, har gennem flere år indsamlet tegninger fra børn i hele verden. Børnene blev bedt om at tegne deres opfattelse af livets træ. Udstillingen var en manende appel til alle os voksne om at betænke os på, hvad det er vi gør med den jord, vi alle lever på og er fælles om. Tegningerne viste jorden set med barnets øjne og afslørede en indsigt, vi ikke bryder os om at blive stillet overfor. Vist var der tegninger fyldt med livsglæde og latter, et væld af farver, træer med blomster og fugle og glade mennesker – Paradisets Have. Men der var også tunge dystre billeder, med alle krigens og ødelæggelsens symboler, billeder, som udtrykte angst og bekymring for jordens fremtid, fordi vi ødelægger den med vold og forurening. Billederne i sig selv er rystende dokumenter, det samme er de kommentarer flere af børnene har givet til dem. – Mest rystende

5-årige Jesper:
Dreng, der drømmer om en trolde.

måske for den, der mener, at barndommen kun er lykkens og uvidenhedens land.

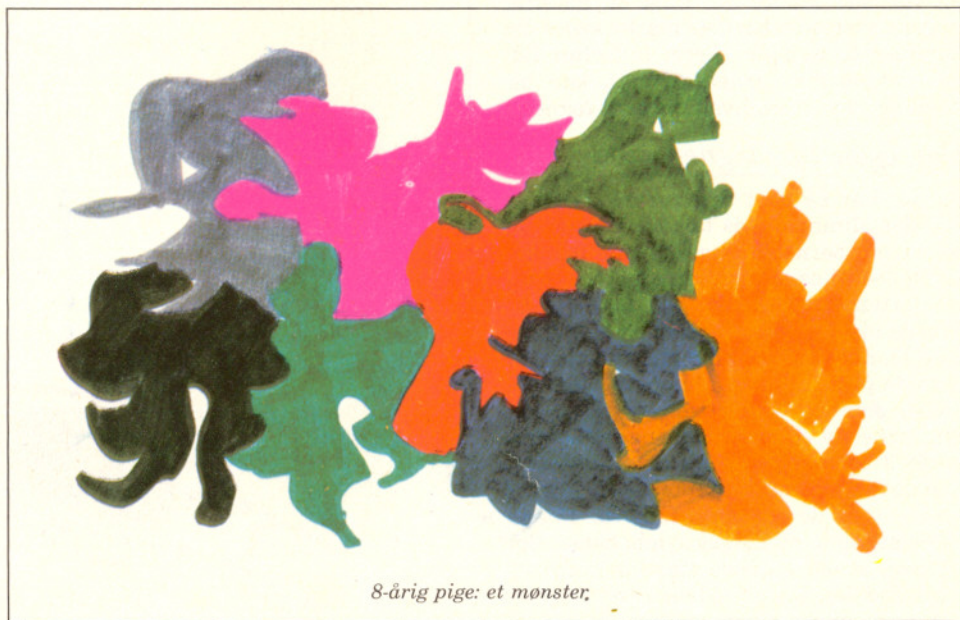
Hvad tegner børn?

Med det foregående er vi allerede inde på hvad børn tegner. De tegner nemlig alt mellem himmel og jord som optager dem, mennesker, huse, træer, blomster, biler, flyvemaskiner, dyr, sol, måne, stjerne, engle, drager – ja alt, hvad fantasien kan rumme. De tegner ikke blot ting, men også begivenheder, jul, fastelavn, Skt. Hans bål, skolesituationer og undertiden mønstre i bar farveglæde.

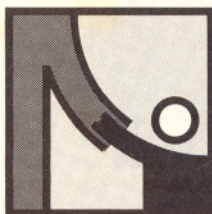
Hvornår begynder børn at tegne?

Ja, hvornår begynder det? Og hvilken udvikling sker der undervejs? Hvornår holder børn op med at tegne og hvorfor? Det er nogle af de spørgsmål som nu melder sig.

For at kunne tegne må barnets motorik være så udviklet, at det er i stand til at holde på en blyant og kombinere den med et stykke papir eller andet, der kan tegnes på. Det sker omkring 1½–2 års alderen. Børns første forsøg på at tegne kaldes kradserier, de er tilsyneladende bare tilfældige streger i større eller mindre mængder på papiret. Men det er det første skridt i barnets tegnekariere og måske lige så personlig som tegningerne og senere håndskriften vil være. Grafologen *Annelise Garde* siger i sin bog »Håndskrift og menneskelig udvikling« at allerede de første kradserier kan give vigtige oplysninger om børns temperament og sindstilstand. Hun demonstrerer forsøgsvis dette ved at analysere 2½ årige børns kradserier. Der var tale om institutionsbørn, og hun sammenlignede sine resultater med udtalelser fra de voksne der passede børnene. *Annelise Garde* sammenlignede også større børns tegnerier med deres håndskrift og fandt, at det var de samme træk, der gik igen i begge slags materialer.

8-årig pige: et mønster.

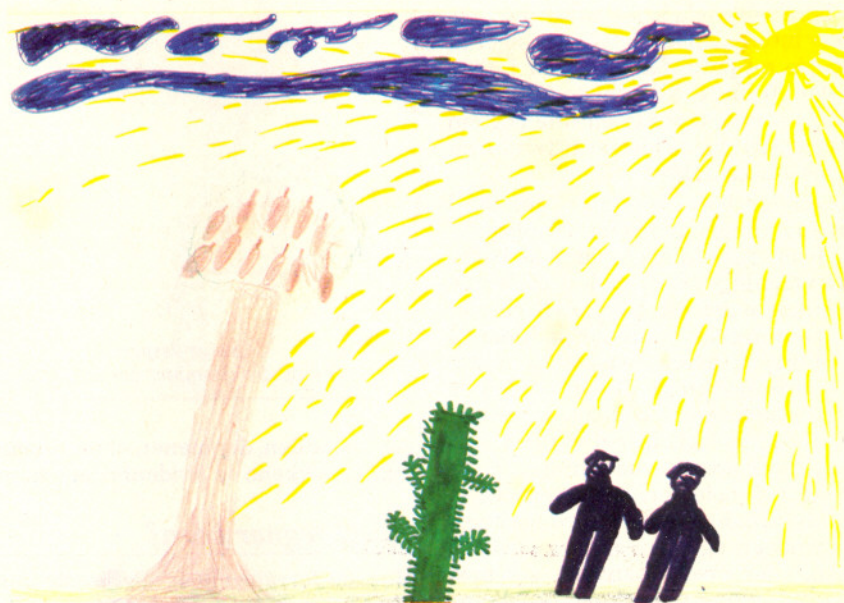
*Tre-årige Signe
kalder sit kradseri for et hus.*

Ved børns første tegneforsøg er det selve bevægelsen der fryder, men også en undren over at de selv er årsag til dette »noget« der kommer på papiret. Man ser også på dette stadie en eksperimenteren med forskellige farveblyanter, hvis der er adgang til dem. Først prøves med en, så den næste og den næste igen og så måske forfra. Det færdige produkt har ingen interesse, ligesom de første kradserier ikke forestiller noget.

Snart begynder barnet dog at benævne sine tegninger, når de er færdige. Kradserierne kaldes måske en bil, en mand eller en vej, ofte kaldes det først et, derefter noget andet, som barnets måske synes det kommer til at ligne. Først lidt efter lidt går det op for barnet, at man kan bestemme i forvejen, hvad man vil tegne.

Den egentlige tegneperiode

Barnet har så nået den periode, som er den der almindeligvis tænkes på, når talen er om børnetegninger, årene fra omkring 3-4 til ca. 10 år. Børnene tegner nu af hjertens lyst og med stor farveglæde, hvis de får mulighed for det, og de voksne ikke blander sig med for megen kritik af barnets præstationer. Mange voksnes begreber som en »god« tegning er, at den skal ligne, de vil tegne tingene set udefra, medens børn tegner ting og situationer, som de følelsesmæssigt opfatter og forstår dem – som de ser dem indefra. Denne måde at tegne på kaldes symbolisme. Det vil sige, at det tegnede står for andet og mere end det, der umiddelbart er til at se. Det børn oplever som vigtigt tegner de

Efter sin søsters død tegnede en 8-årig dreng denne tegning. Han sagde, det var en ørken, og de to sorte figurer var forældrene. Men hvem der var hvem, kunne han ikke angive. Forældrene var netop da stærkt deprimerede.

»Pige i græs«, tegnet af 4-årig pige.

»Pigen vil ikke gå til damefrisør«, hedder denne tegning.

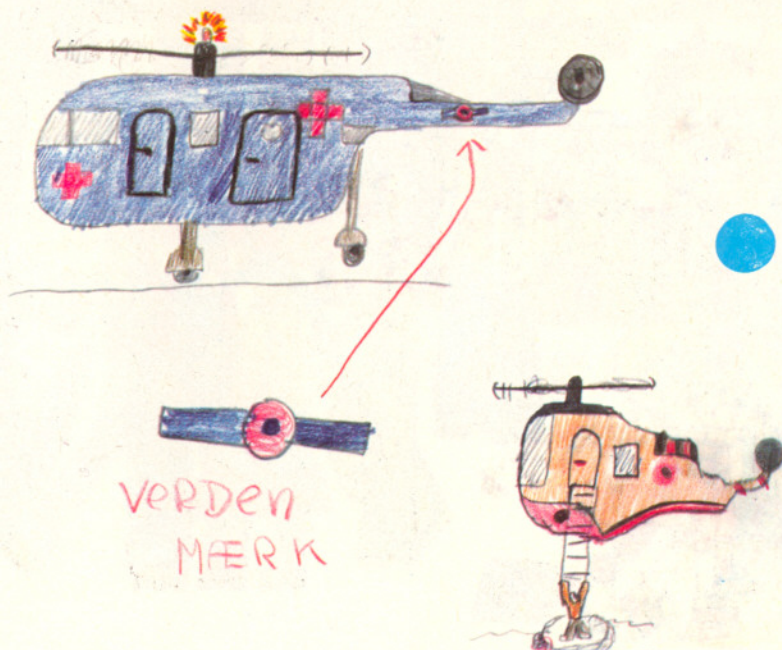
størst, mindre væsentlige ting tegnes mindre eller udelades måske helt. Derfor er det ingen hjælp for barnet, hvis den voksne siger, at mandens ører er for store, eller at benene ikke er lige lange. Selvfølgelig må børn lære, men tegninger er jo netop udtryk for barnets viden og forståelse på et givet tidspunkt, og efterhånden som deres viden og erfaring øges vil det også vise sig i deres tegninger, de vil blive mere »rigtige« set fra et voksensynspunkt. Er de voksne for kritiske og bedrevindende, kan barnet miste tilliden til sine egne præstationer måske helt opgive at tegne. Et ret så poetisk eksempel herpå giver den franske forfatter *Antoine de Saint-Exupéry* i eventyret om »Den lille Prins« hvor han lader hovedpersonen fortælle, hvordan han i en alder af 6 år fik en karriere som tegner ødelagt på grund af de voksnes uforstand og ligegyldighed, når han viste dem en tegning af en slange, der havde slugt en elefant, et emne der optog ham meget just da. De voksne sagde, der var en hat, når han viste dem tegningen og spurgte hvad det forestillede. At han derefter tegnede slangen så elefanten kunne ses inden i den hjalp ikke, de voksne var lige uforstående, de anbefalede ham blot at interessere sig for sine lektier i stedet for noget så unyttigt som slanger der åd elefanter. Det gjorde han så og lærte at geografi og regning var nyttigt at kunne, men tegne gjorde han ikke mere. Børn tegner for deres egen fornøjelses skyld, men er vi positive tegner de for os og til os.

De større børns tegninger

Efter 10 års alderen sker der en ændring med børnenes tegninger, der mere og

Et hus. Tegnet af 11-årig afrikansk dreng.

Tegnet af 14-årig dreng.

mere går i retning af, at tingene tegnes, som de ser ud. Realismen får lidt efter lidt overtaget over symbolismen, som var karakteristisk for de yngre børn, hvor det ikke var den ydre lighed, men tingenes følelsesmæssige værdi, der dominerede. Vi vedbliver dog at udtrykke os i symbolsprog livet igennem – når vi drømmer, men også i handlinger (når det af en eller anden grund er for vanskeligt at udtrykke følelserne direkte). Dette ser man f.eks. afspejlet i syge børns tegninger.

En anden ting, som i denne aldersgruppe også bliver tydelig er kulturelle forskelle. Før var tegningerne ens, hvadenten de var tegnet af børn på den ene side af jordkloden eller den anden, nu bliver de præget af den kultur, barnet lever i. Fordi børnene nu vil tegne tingene som de ser ud, bliver de også mere kritiske – »det skal ligne«. Efter 14 års alderen tegner de fleste børn kun sjældent, børnetegningernes tid er forbi.

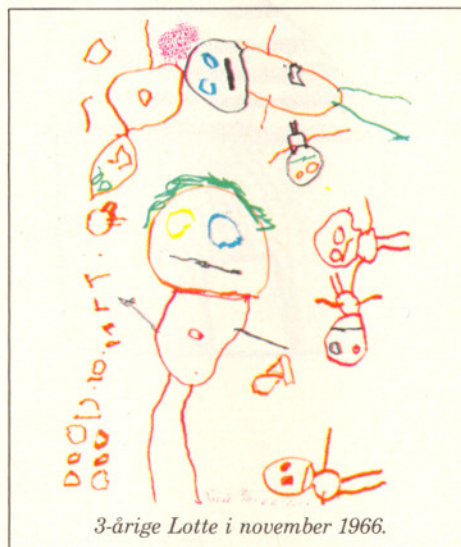
Men det barn, der har haft gode muligheder for at tegne og har oplevet omgivelser der var positive og opmuntrende over for deres skabende aktiviteter, vil have fået givet grundlaget for et åbent sind overfor

2-årige Lotte i december 1965:
Far, mor, Lars og baby.

3-årige Lotte i maj 1966.

3-årige Lotte i november 1966.

7-årige Lotte i april 1969.

13-årige Lotte i juli 1976.

livet og overfor kunsten i alle dens former. Eksempler på de forskellige faser i tegneudviklingen illustreres med tegninger fra et barn, jeg har kendt siden hun blev født. Hun har altid tegnet meget, haft let adgang til tegnemateriale og er blevet mødt med positiv interesse for, hvad hun har lavet. Hun begyndte at tegne i 2 års alderen, var særdeles produktiv til omkring 10-11 års alderen, hvorefter tegneysten langsomt er ebbet ud. Hun kan i dag (16 år gammel) godt tegne, men det sker sjældent.

Syge børns tegninger

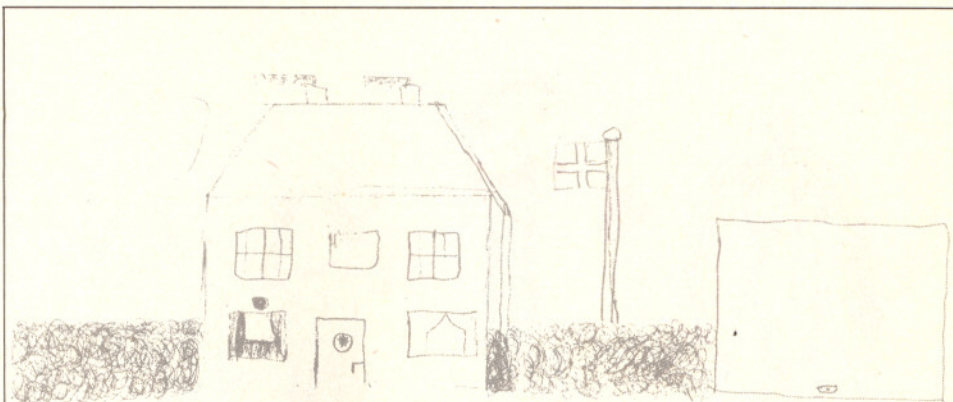
Også syge og handicappede børn tegner naturligvis og præcis af de samme grunde som raske børn. Men fortæller de os gennem tegninger noget om, hvordan de opfatter deres tilstand og situation? Lad os se på nogle eksempler:

Det er dog langt fra altid børn viser deres sygdom eller handicap i tegninger. Det vil nok væsentligst være de unge børn, der gør det, fordi de tegner, hvad de føler, mens de større børn i højere grad tegner, hvad de ser – som de ved, tingene skal se ud, som også andre ser dem.

Psykologen *Susan Bach* (England) har gennem mange år beskæftiget sig med alvorligt syge børns tegninger. Ud fra sin store viden om historie, mytologi og antropologi analyserer hun tegningerne. Hun interesserer sig for formen, farverne, motiverne og deres symbolske betydning. Herved mener hun at afsløre relationer mellem krop og sjæl på den ene side – liv og død på den anden.

Gennem hundredvis af tegninger har hun fulgt børn gennem lang tids sygdom, mange af dem til deres død. Susan Bach viser gennem tegninger fra især to børn, hvordan de kan give udtryk for deres tilstand, når de har det godt, og når de i perioder har tilbagefald af sygdommen. Hun lægger især vægt på de farver, børnene bruger, om de anvender dem realistisk, hvilke farver de foretrækker. Om der er balance og harmoni i billedet, hvad der udelades af detaljer, som naturligt burde være der, gentagelse af et motiv.

Det, der nok er sværest at forsone sig med, er at hun mener at kunne påvise, hvordan børn (voksne med forøvrigt) i deres tegninger antyder, hvor deres sygdom har spredt sig endog før lægen har påvist det. Under-

En 11-årig pige tegnede dette hus på et tidspunkt, hvor hun var meget syg, bange og deprimeret. Hun var i denne periode isoleret på enestue. Bemærk at tegningen er uden farver, stængerne for vinduerne og den massive hæk, der lukker af for haven.

Samme pige tegnede denne tegning 14 dage senere. Hun har det fysisk meget bedre, er ikke mere isoleret, og depressionen er lettet.

tiden hvor lang tid, de har tilbage af deres liv – uger, måneder. Jeg mener bestemt det er nødvendigt at sætte et stort spørgsmålstegn ved dette, i hvert fald kræver det et så vidende menneske som Susan Bach til at tolke det. Men samtidig må vi være åbne over for det vi kalder viden, for det er andet og mere end det der kan udtrykkes i ord.

Viden er på mange planer også et ikke bevidst plan. Den amerikanske psykiater

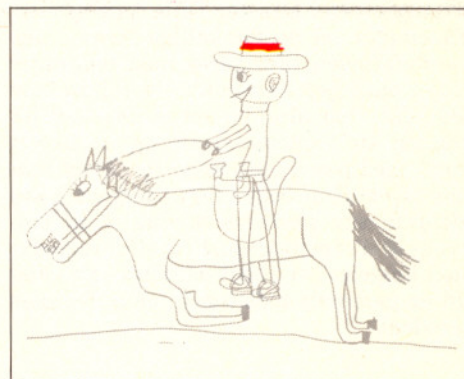
Elisabeth Kübler-Ross illustrerer det ved et isbjerg. Kun det øverste sorte felt er det vi kalder bevidsthed, det øvrige er forbevidst. Og det vi »ved« forbevidst kan vi kun udtrykke i symbolsprog, som vi ser det i drømme, i børns tegninger. Kübler-Ross siger jo også, at alle ved på en eller anden måde, når de skal dø.

Kübler-Ross siger at børn kun giver 1 eller 2 af sådanne tegninger fra sig og kun til mennesker, de holder af.

BØRNETEGNINGER EN UDTRYKSMÅDE VI KAN LÆRE AT FORSTÅ

Tegnet af en 6-årig pige efter en kolostomi-operation. Pigefigurerne er udstyret med kolostomi, manden, derimod, har sine kønsorganer intakte.

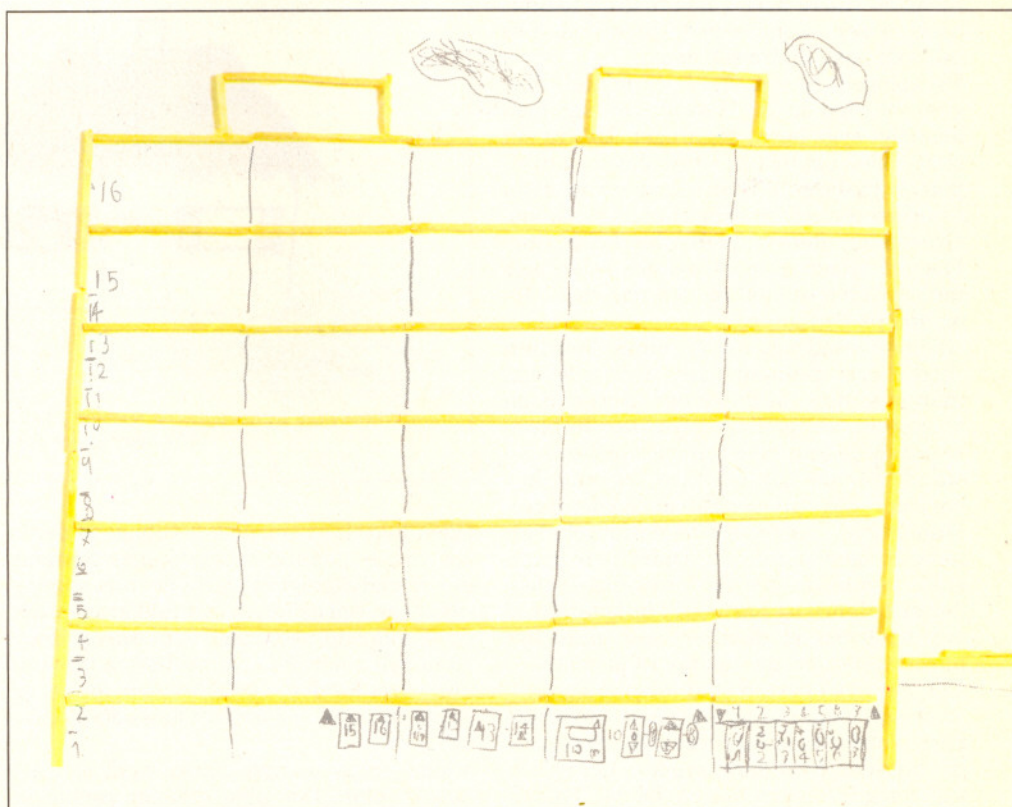

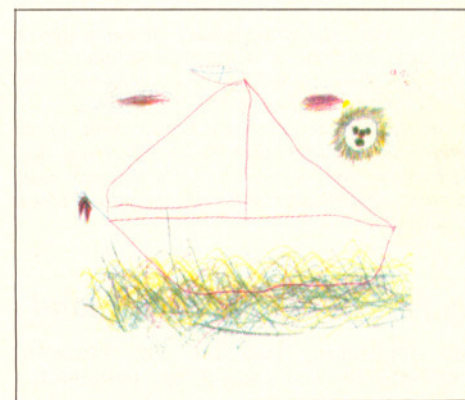
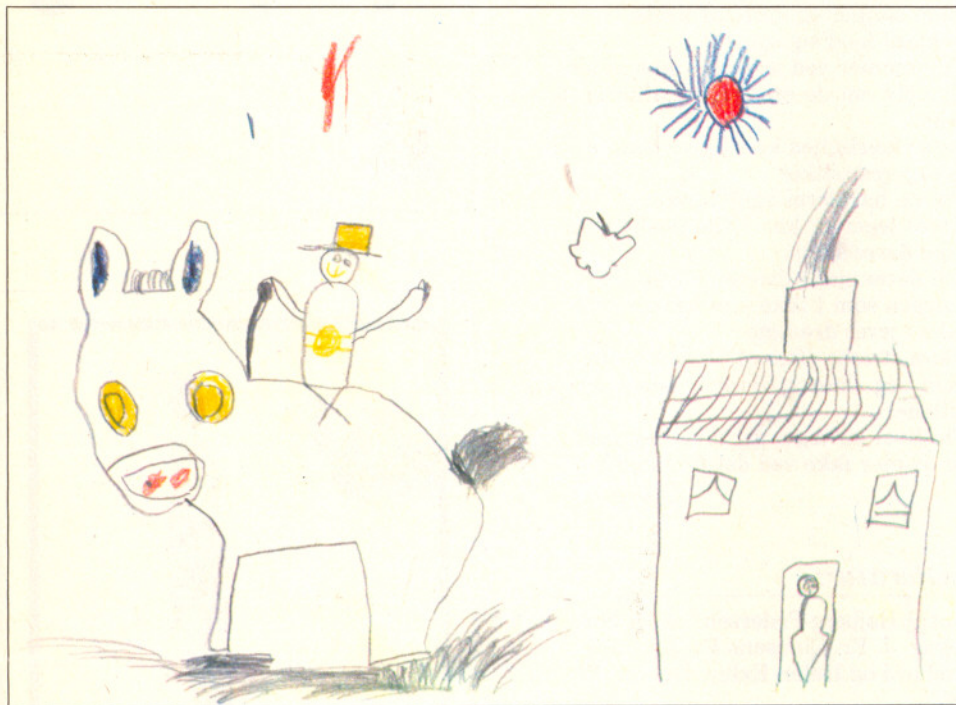
Til sammenligning to syv-årige børns tegninger af hest med rytter.

På den ene tegning er benene på rytter, hest og damen i døren dårligt tegnede. Den er tegnet af en stærkt gangbesværet dreng.

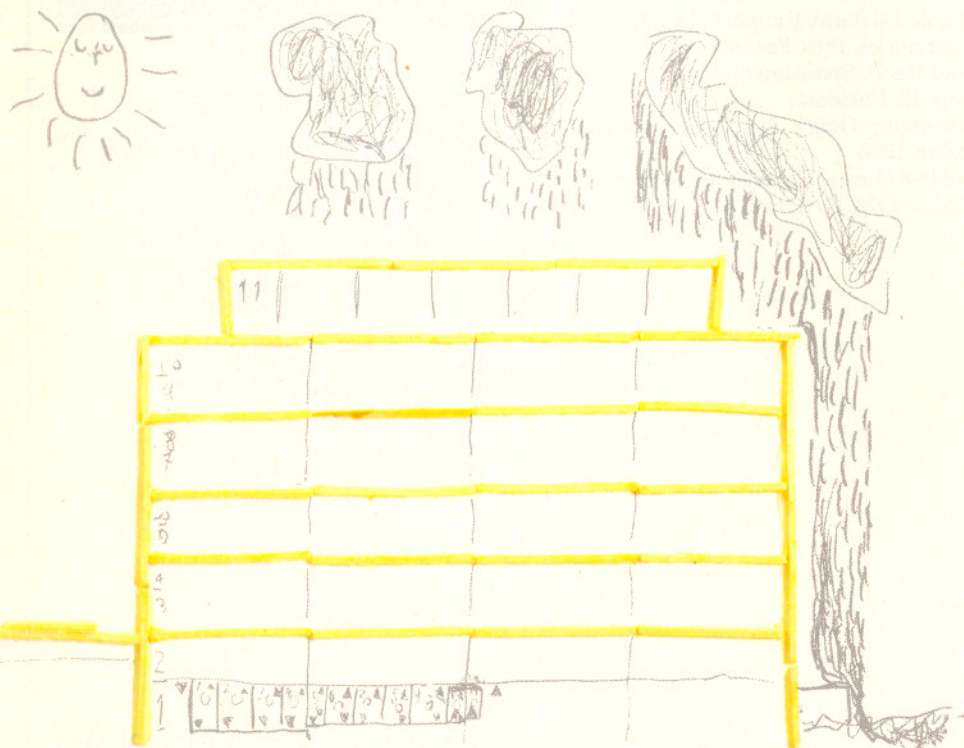
Den anden tegning er tegnet af en ikke-handicappet pige – såvel rytterens, som hestens ben svarer udmærket til det øvrige i detaljeringen.

En ti-årig tegnede Rigshospitalet, hvor han var indlagt og efter en tids sygdom døde. Se den laveste af bygningerne, hvor regnen strømmer ned – nærmest som en syndflod, *det er børneafdelingen hvor han lå*

Henholdsvis 12 og syv dage før sin død efter lang tids sygdom, tegnede en 10-års dreng disse to tegninger. Læg især mærke til det stadig mere forskrækkede udtryk i solens ansigt. Bemærk fiskene, som ikke mere findes i vandet, og de små skibe, som også er borte på den sidste tegning. Har vi lov til at se det som et tegn på, at han ved, hvor det bærer hen, så har vi måske også lov til at se det ensomme røde skib som udtryk for øget styrke ved at sejle alene.

Oven skibet som står ind mod land
er et sørøverflag med dødungehoved
og korslagte ben.

Tegnet af en 11-års dreng få uger før han døde af en alvorlig sygdom (tegningen danner i øvrigt bagside til bogen »Kan man dø om natten?«).

Han havde tegnet den til mig (Anne Jacobsen) og sagde, at han havde tegnet den efter model, noget, han ellers ikke gjorde. Da han rakte den til mig, tilføjede han: – Åh, jeg har glemt at tegne solen, ja, for det er jo en strand, han ligger på...

Jeg tror ikke, det er tilfældigt, at netop denne tegning er efter model, heller ikke at han glemte solen. Det, han vil meddele, er langt alvorligere, end at Anders And er ved at tage solbad.

En af de ting, Susan Bach lægger vægt på, er netop hvad der bliver glemt på sådan en tegning. Og hvad er mere naturligt end solen, når man har lagt sig godt tilrette for at tage solbad på en strandbred?

En port til barndommens land

Børnetegninger besidder en særegen skønhed, som kan være meget betagende. Vi kan glæde os over dem, samtidig med at de fortæller os om børnenes verden, deres ønsker, fantasier, håb, frygt, sorg og glæder. Hvordan de opfatter sig selv og os. I den forbindelse kan også nævnes to små bøger af Richard og Helen Exley: »Hej far« og »Hej mor«. Her har børn fra hele verden tegnet og fortalt om deres syn på en mor og en far.

Selvfølgelig er ikke alle tegninger af lige høj kvalitet, ikke enhver tegning udtrykker dybe følelser, men de er altid af interesse, fordi de udspringer af barnets trang til at give udtryk for noget i sig selv.

Børn lever i en anden verden, hvor vi ikke kan komme. Vi har også levet der en gang, for det er barndommens land, men de fleste af os har glemt, hvordan der var. Kun med børnenes hjælp kan vi nu få lov at kigge derind, lære af det, og fra en større forståelse og være med til at give alle børn bedre vilkår. Det er til gavn for børnene, men det er i lige så høj grad til vor egen fordel, for børnene er vor fremtid, vort håb om en bedre verden. Forstår vi børnene i dag, vil de måske forstå os i morgen.

Året 1979 er kaldt Børneåret – underligt,

for børn er også mennesker, og hvert år burde være et menneskeår. Men lad det da så blive det år, hvor vi øgede vor interesse for at lære børns udtryksmåde, hvoraf tegninger er en rigt facetteret og meget poetisk del.

Til sidst har jeg lyst til at citere den arabiske digter Kahlil Gibran:

»Og han sagde,

Jeres børn er ikke jeres børn
de er sønner og døtre af livets
længsel mod sig selv.

De kommer ved jer, men ikke af jer.
Og selv om de er hos jer, tilhører de jer ikke.

Jeres kærlighed kan I give dem, men
ikke jeres tanker.

Thi de har deres egne tanker.

Deres legemer kan I yde husly, men
ikke deres sjæle.

Thi deres sjæle dvæler i huset af i
morgen som I ikke kan besøge, end
ikke i jeres drømme.

I kan stræbe efter at blive som de,
men søg ikke at danne dem i jert eget
billede.

Thi livet bevæger sig ikke baglæns
og dvæler ikke ved det forgangne.

Anne Jacobsen

Litteratur:

Ruth Højberg-Pedersen: Alle børn kan tegne. J. Fr. Clausens Forlag, 1974.

Richard og Helen Exley: Hej far. Wøldike 1977.

Richard og Helen Exley: Hej mor. Wøldike 1978.

Antoine De Saint-Exupéry: Den lille prins. Jespersen og Pios Forlag, 1965.

Susan Bach: Spontaneous Paintings of Severely Ill Patients.

Documenta Geigy Acta psychosomatica, London 1966.

Annelise Garde: Håndskrift og menneskelig udvikling. Arnold Busck 1962. □

Til Line Bydese

Tidsskrift for Sygeplejersker
10. oktober 1979
Udgivet af Dansk Sygeplejeråd

*med kærlig hilsen
fra Anne*

SYGEPLEJERSKEN

Tillæg: Lønoversigt pr. 1. oktober 1979